

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи
_____ О.І. Гура

“ _____ ” _____ 2016 р

ЕЛЕКТОРАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
підготовки бакалаврів
галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
напрямок підготовки 054 Соціологія**

(шифр за ОПІ)

2016 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: кафедрою соціології факультету соціології та управління Запорізького національного університету

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ Кузьмичова Надія Юріївна, викладач кафедри соціології

ОБГОВОРЕНО ТА РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАТВЕРДЖЕННЯ КАФЕДРОЮ СОЦІОЛОГІЇ
«20» січня 2016 року, протокол №

В.о. завідувача кафедри, доктор філософських наук, доцент _____ В.О. Скворець

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Електоральна соціологія» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності «Соціологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Електоральна соціологія» постають теоретичні та практичні напрацювання щодо аналізу та вивчення електорального процесу, електоральних практик у різних соціокультурних традиціях, політичних системах, історичних умовах. Вивчення дисципліни «Електоральна соціологія» передбачає опрацювання студентами двох змістовних модулів. Перший модуль розкриває теоретично-методологічні засади виникнення та інституціоналізації електоральної соціології, специфіку організації та проведення перших електоральних досліджень як у світовій практиці, так і в Україні, особливості застосування накопиченого досвіду успіхів та помилок у поясненні та прогнозуванні електоральної поведінки до українських реалій. При його вивченні студенти знайомляться із світовим досвідом проведення електоральних досліджень, з актуальними проблемами прогнозування електоральної поведінки в межах окремих теорій та механізмами їх подолання. Зміст другого модуля передбачає вивчення етапів електорального процесу, їх змістовного наповнення, суб'єктів електорального поля та топологічні характеристики останнього, моделей електоральної поведінки та особливостей соціологічного супроводу виборчих кампаній. Студенти повинні не тільки отримати знання щодо теоретичного надбання світової та української електоральної соціології, але й сформулювати практичні навички щодо розробки плану соціологічного супроводу виборчих кампаній, його цінності у роботі окремих суб'єктів виборчого процесу.

На основі отриманих знань студенти вчать самостійному застосуванню теорій до вивчення процесів, що відбуваються в електоральному полі, а також окремих феноменів.

Практичне значення навчальної дисципліни полягає у формуванні в студентів практичних навичок фахівців-соціологів, що працюють у сфері політичного консалтингу, соціологічного супроводу виборчих кампаній, політичного PR.

Цей курс розкриває перед майбутніми фахівцями варіативність підходів до пояснення процесів та об'єктів соціальної реальності, що є важливим з точки зору формування набору компетенцій соціолога, затребуваних на сучасному національному та міжнародному ринках праці.

Міждисциплінарні зв'язки. Навчальна дисципліна «Електоральна соціологія» має широкі та важливі міждисциплінарні зв'язки. Вона базується на теоретичних і емпіричних засадах знань, набутих студентами в ході навчання з таких курсів як: «Загальна соціологічна теорія», «Історія соціології», «Методи збору соціологічної інформації».

Програма навчального курсу «Електоральна соціологія» складається з таких змістових модулів:

1. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку електоральної соціології.
2. Електоральний процес та соціологічний супровід виборчих кампаній.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: розкрити студентам специфіку застосування теоретичних напрацювань соціологічної науки до електоральних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві; продемонструвати множинність поглядів на розгортання та наповнення виборчого процесу в залежності від діючого суб'єкта (політична партія, кандидат, представник громадської організації тощо); сформулювати уявлення про особливості організації електорального поля та протікання електоральних процесів; продемонструвати практичну цінність соціологічного супроводу виборчої кампанії, а також морально-етичні стандарти реалізації соціологічної діяльності у сфері політичного PR, прикладної соціології.

Завдання курсу.

- Оволодіти теоретичними основами електоральної соціології, основними законами функціонування електорального поля політичного простору суспільства та його структурних елементів.
- Розкрити зміст та специфіку формування, функціонування та зміни електоральних уподобань та установок індивідів.
- Дослідити структуру електорального поля країн.

- Оволодіти знанням щодо використання соціологічних методів дослідження на різних етапах виборчого процесу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні етапи розвитку електоральної соціології та їх особливості;
- сутність та представників найбільш відомих соціологічних шкіл та напрямків;
- положення теорій пояснення електоральної поведінки та особливостей функціонування електорального поля;
- проблематику, проблеми, помилки та досягнення сучасної української електоральної соціології;
- основні поняття та категорії курсу.

вміти:

- працювати з науковою літературою, зокрема з першоджерелами;
- самостійно робити висновки та узагальнення стосовно можливостей застосування різних теорій до вивчення сучасних суспільств;
- вести дискусії, обґрунтовувати то доводити власну позицію з проблематики електоральної соціології;
- розробляти план соціологічного супроводу виборчих кампаній з урахуванням запитів та потреб потенційних Замовників.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин 4 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку електоральної соціології

Тема 1. Об'єкт та предмет електоральної соціології. Роль та місце електоральної соціології в системі соціогуманітарних наук.

Предметне поле електоральної соціології. Об'єкт та предмет електоральної соціології. Погляди на предмет та об'єкт електоральної соціології представників західної соціологічної думки початку та першої половини ХХ століття (Мерріам Ч. та Гознелл Г., Ласуелл Г., Лазарсфельд П., Берельсон Б., Даунс Е.), представників «сучасної західної електоральної соціології» (Ноель-Нойман Е., Ліпсет С., Роккан С., Фіоріна М., Мішель Г., Брюле М. та ін.), представників російської соціологічної думки (Амелін В., Голосов Г., Левада Ю., Шестопал О., Ядов В. та ін.), представників вітчизняної електоральної соціології (Вишняк О., Головаха Є., Городяненко В., Паніотто В., Полторак В., Хмелько В., Чурилов М. та ін.). Методи та методологія електоральної соціології. Функції електоральної соціології: зокрема, теоретико-пізнавальна, прогностична, регулююча, практична, інформаційна, виховна, світоглядно-ідеологічна, описова тощо. Електоральна соціологія в системі соціогуманітарних наук. Специфіка взаємодії електоральної соціології та політології, електоральної соціології та електоральної психології, електоральної соціології та філософія виборів та ін.

Тема 2. Сучасні теорії електоральної соціології

Підвалини електоральної соціології. Електоральні дослідження в США в кінці ХІХ – першій половині ХХ століття. Специфіка застосування соціологічних досліджень політичного та електорального просторів наприкінці ХІХ - в першій половині ХХ століття. Роль ЗМІ у розвитку та популяризації соціологічних досліджень під час передвиборчих кампаній. Поява та розвиток дослідницьких центрів та служб в США. Становлення та діяльність Американського інституту громадської думки Джорджа Геллапа. Проблеми професіоналізації соціологічних досліджень в політичному просторі в США у 20-30-х роках ХХ століття. Теоретичні концепції електоральної поведінки, що почали з'являтися в політичній соціології США завдяки чиказькій соціологічній школі. Виникнення електоральної соціології в Західній Європі у другій половині ХХ століття.

Діяльність Французького інституту досліджень громадської думки (під керівництвом Ж.Стецеля). Роботи альтернативних соціологічних центрів та інститутів у 60-70-х роках ХХ століття. Особливості становлення та розвитку електоральної соціології в Німеччині. Діяльність Алленсбахського дослідницького інституту та його керівників – Е. Ноель-Нойман. Статусна електоральна теорія. Теоретичне підґрунтя цієї теорії: погляди П.Лазарсфельда, типи соціальних розмежувань за М.Ліпсет та С.Роккан. Тенденції розвитку «статусної» електоральної теорії в сучасній соціологічній науці. Соціально-психологічна теорія (теорія партійно-ідеологічної ідентифікації). Діяльність колективу дослідників Мічиганського університету (США) під керівництвом А.Кемпбелла у 60-70-х роках ХХ століття. Специфіка використання цієї теорії у Франції та Великобританії. Специфіка застосування теорії в сучасних демократичних суспільствах: переваги та недоліки. Теорія раціонального вибору. Погляди Е.Даунса. Порівняння пояснювального потенціалу теорії раціонального вибору, теорії партійно-ідеологічної ідентифікації та статусної теорії. Альтернативні теорії У.Рікєрта, П.Ордушека та М.Фіоріні. Особливості застосування цієї теорії в сучасних політичних просторах демократичних країн: переваги та недоліки. «Політеоретичний підхід» В.Ядова. Перспективи застосування теорій при дослідженні та прогнозуванні електоральної поведінки громадян у сучасних демократичних суспільствах.

Тема 3. Розвиток електоральної соціології в Україні: персоналії та напрямки

Електоральні дослідження в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття. Різновиди соціологічних досліджень, що використовувалися під час виборів 1989 та 1990 років. Методики, які було запропоновано соціологами в той час. Соціально-політична та економічна ситуація в СРСР та УССР наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття. Підвалини формування електоральної соціології в незалежній Україні. Аналіз Президентських виборів 1991 року. Дослідження провідних соціологічних служб та центрів: Інститут соціології НАН України, соціологічна служба Верховної Ради України, науково-дослідний центр «Психогенез» Київського університету, кафедра соціології університету «Києво-Могилянська академія» та ін. Специфіка соціологічного забезпечення парламентських виборів 1994 року. Проблеми соціологічних прогнозів та якості проведення соціологічних досліджень. Аналіз соціологічних досліджень та прогнозів під час проведення президентських виборів 1994 року. Етапи розвитку електоральної соціології в Україні. Зародження електоральної соціології (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття), формування предметного поля електоральної соціології (середина 90-х ХХ століття до 2004 року), криза електоральної соціології (2004 – 2008 роки), розквіт електоральної соціології (з 2009 року). Перспективи та тенденції розвитку електоральної соціології в сучасній Україні.

Тема 4. Електоральне поле: поняття та структура

Електоральне поле та електоральний простір: особливості співставлення. Простір та поле, політичний простір та політичне поле, електоральний простір та електоральне поле. Просторова концепція П.Бурдьє. Сутність та природа політичного та електорального простору/поля таких науковців, як: Ю.Качанов, М.Шматко, К.Левін, О.Філіпов, В.Полторак та ін. Особливості функціонування електорального поля. Природа та специфіка функціонування електорального поля. Основні структурні елементи електорального поля: актори, диспозиції, позиції, habitus. Специфіка їх взаємодії. Аналіз якісних характеристик суб'єктів електорального поля. Розведення поняття «суб'єкт» політики, актор та агент електорального поля. Мета, основні закони та логіка функціонування електорального поля. Топологічні характеристики електорального поля. Еластичність, динамічність, неоднорідність, анізотропність тощо. Локуси та анклав. Електоральне поле сучасної України. Суб'єкти та агенти електорального поля. Суб'єкт електорального поля та «агент електорального поля». Специфіка та сутнісна характеристика понять «суб'єкт», «агент», «актор». Типи та види суб'єктів політики в електоральному полі. Типи суб'єктів політики, які беруть участь у виборчому процесі, за Т.Заславською. Аналіз типів особистості в залежності від її ставлення до політики, за С.Білоусовим. Класифікація агентів електорального поля. Сутність та специфіка таких агентів електорального поля як: інструментальні, діяльнісні, функціональні та соціальні. Електорат: поняття та характерні риси.

Змістовий модуль 2. Електоральний процес та соціологічний супровід виборчих кампаній

Тема 5. Електоральний процес: поняття, зміст та основні характеристики

Природа та сутність електорального процесу. Специфіка електорального простору на основі дослідження трьох теоретико-методологічних підходів: соціологічного, соціально-психологічного та раціонального. Структура електорального процесу: основні агенти електорального процесу, специфіка їх взаємодії, фактори, що впливають на розвиток електорального процесу. Етапи електорального процесу: оголошення виборів, визначення та висунення кандидатів, проведення виборчих кампаній та підведення підсумків голосування. Офіційні та неофіційні заходи, що впливають на якість та результати електорального процесу. Агенти електорального процесу. Політичні партії та їх кандидати. Політичні інституції (виборчі комісії всіх рівнів), які активно впливають на електоральний процес за законодавством. Електорат, на який активно впливають політичні сили та їх кандидати. Соціальні інститути, які ситуативно приймають участь в електоральному процесі (армія, правоохоронні органи, церква, прокуратура, ЗМІ тощо). Особливості розвитку електорального процесу в Україні.

Поняття та сутність виборів. Історія виборчого процесу. Роль та місце суспільних виборів у стародавні часи. Проаналізувати роль та місце виборів в епоху Середньовіччя. Вітчизняний досвід виборчого процесу: вибори у козацьку добу, вибори у часи перебування України в складі Речі Посполитої, Австро-угорської імперії, Російської імперії. Аналіз виборів та виборчої системи в СРСР. Типи та види виборчих систем. Сутність та специфіка видів виборів (місцеві, парламентські, президентські). Типи виборчих систем (мажоритарна, пропорційна (за партійними списками) та змішана (мажоритарно-пропорційна). Переваги та недоліки перелічених систем. Імплементативні результати референдумів. Особливості проведення референдумів в різних країнах та в Україні зокрема. Політичні вибори в сучасній Україні. Аналіз якості та відповідності тієї чи іншої виборчої системи політичній ситуації та відповідність їх рівню розвитку громадянського суспільства та демократії в країні.

Тема 6. Електоральна дія, електоральна діяльність, електоральна поведінка

Електоральна дія як різновид дії соціальної. Сутність та природи соціальної дії за М.Вебером та концепції представників сучасної соціологічної науки. «Соціальна дія», «соціальна діяльність» та «соціальна поведінка». Сутність мотивації електоральної дії. Сутність мотивації електоральної дії. Приклади з виборчих кампаній різного рівня (місцеві, парламентські, президентські). Електоральна діяльність. Сутність електоральної установки. «Установка», «електоральна установка», «загальна електоральна установка» та «окрема електоральна установка». Фактори, що впливають на електоральну установку. Фактор потреби, психологічний автопортрет, предметну дійсність та соціальні вимоги. Електоральна поведінка. Мікро- та макроумови формування електоральної установки. Основні складові електоральної поведінки: визначення суб'єкта електорального процесу, за якого збирається віддати свій голос виборець; визначення ступеня усталеності електоральної поведінки через запитання, які доповнюють картину цієї усталеності; визначення ієрархії мотивів формування електоральної поведінки. Моделі електоральної поведінки: соціально-демографічна, соціально-психологічна, модель партійно-ідеологічної ідентифікації та модель раціонального вибору. Переваги та недоліки цих моделей, а також домінуючої моделі електоральної поведінки в сучасних демократичних державах.

Тема 7. Електоральна культура

Сутність та характерні риси електоральної культури. Аналіз факторів, що впливають на електоральну культуру: фундаментальні та специфічні. Типи та види електоральної культури. Сутність історичних типів електоральної культури: антична електоральна культура, електоральна культура Середньовіччя, капіталістична електоральна культура, сучасна електоральна культура, новітня електоральна культура. Підходи щодо типологізації електоральної культури в сучасній соціологічній науці за наступними критеріями: ціннісний, ідентифікаційний та регулятивний. Типи електоральної культури в межах ціннісного підходу: цілісний, домінуючий, дихотомізований, фрагментарний. Типи електоральної культури за ідентифікаційним підходом: електоральна культура країн з двопартійною системою, електоральна культура країн з багатопартійною системою, електоральна культура країн з

атомізованою партійною структурою. Типи електоральної культури за регулятивним підходом: ринкова та етатистська. Компоненти електоральної культури. Особливості електоральної культури в Україні. Постійна зміна виборчої системи країни та неузгодженість виборчих систем різних рівнів; неструктурованість політичного простору країни; неструктурованість та відсутність демократичного процесу ротації вітчизняної політичної еліти; юридично затверджене домінування політичних партій у виборчих процесах та електоральному полі в цілому та фактичне втрачання партіями підтримки широкими верствами населення; відсутність дієвих та впливових інститутів громадянського суспільства; відсутність національних традицій демократичного голосування; наявність віртуалізації політичного простору сучасної України; низький рівень економічного розвитку суспільства; соціокультурні особливості регіонів; низький рівень та специфіка політичної культури.

Тема 8. Політична партія як основний суб'єкт електорального поля

Сутність та зміст політичної партії. Підходи щодо інтерпретації сутності політичних партій: зокрема, функціонального, структурного, структурно-функціонального та ідеологічного підходів. Сутність та природа політичних партій у вітчизняній та сучасній українській соціології політики (зокрема, погляди Л.Іоніна, Г.Артемова, М.Острогорського, Н.Черниш, М.Михальченко, В.Полторака, Є.Головахи та ін.). Структурні елементи політичної партії. Соціальні основи і соціальна роль політичних партій, політичних об'єднань та рухів. Сутність та основні риси: партійної маси, партійного апарату та партійних лідерів. Специфіка співвіднесення політичної партії та влади, політичної партії та держави. Типи мотивів роботи (причетності) в політичних партіях: інструментальний, традиційний, соціальний, політичний. Роль та місце політичних партій в електоральному полі. Типи та види політичних партій. Критерії класифікації політичних партій, які існують в сучасній соціології та політології (зокрема, ідеологія, статус в політичному просторі, функції, особливості організаційної будови та ін.). Історичні типи політичних партій (репрезентативні або представницькі станові партії, демократичні інтегративні партії, абсолютистські інтегративні партії, народні або загальні партії). Класичні типи та види політичних партій (класифікації М.Дюверже, М.Острогорського, Є.Вятра та ін.). Сучасні типи та види політичних партій. Феномени політичного простору, які тісно взаємодіють з політичними партіями: політичні об'єднання та рухи, суспільні об'єднання та рухи, групи тиску, групи лобювання, молодіжні суспільно-політичні організації та рухи. Роль та місце політичних партій в електоральному полі України. Особливості багатопартійності в Україні.

Тема 9. Політичні еліти та політичне лідерство в електоральному полі

Політична еліта: поняття, специфіка та перспективи розвитку. Сутність та специфіка теорій політичних еліт. Соціологічні теорії політичних еліт: елітарна теорія В.Парето, теорія еліт Г.Моска, теорії еліт Х.Ортега-і-Гассет та Р.Міхельса, теорія владних еліт Ч.Мілза, елітарна концепція А.Тойнбі, концепція лідерства М.Вебера. Вітчизняні елітарні концепції та теорії, зокрема: В.Липинського, А.Ручки, В.Пилипенка, Ю.Привалова, В.Ніколаєвського, В.Полохало та ін. Типи та види політичної еліти. Аналіз політичних субеліт (субелітних груп) та контреліт, з точки зору уточнення їх змістовних характеристик та специфічних рис. Особливості рекрутингу еліт, репродукції та циркуляції еліт, автономії еліт та їх консенсусу. Особливості формування та функціонування політичних еліт в електоральному полі.

Політичне лідерство та політичні лідери. Технології формування лідерства в електоральному полі. Класичні теорії лідерства: «теорія героїв» (Т.Карлайл, Дж.Дауд, Е.Дженнінгс) та «теорія рис» (М.Вебер, Л.Бернард, В.Бингам, О.Тед). Новітні теорії лідерства: «теорія середовища» (Е.Богврдус, В.Хоккінг, Дж.Шнейдер), особистісно-ситуаційна теорія (С.Казе, Р.Стогдилл, С.Шартл, Х.Герт, С.Мілз), теорія взаємодії-очікування (Дж.Хоманс, Дж.Хамфілд, М.Еванс), гуманістична теорія (Д.Мак-Грегор, С.Арґріс, Л.Лікерт), теорія обміну (Дж.Хоманс, Дж.Марч, Т.Джакобс) та мотиваційна теорія (В.Стоун, Д.Шлезингер, А.Маслоу). Типології лідерства: психопатологічна типологія Г.Лассуелла, типологія політичних лідерів Д.Рісмана, типологія «макіавеллістської особистості», типологія президентів Дж.Барбера, типологія Д.Варне та ін. Політичні лідери та еліти в електоральному полі сучасної України.

Тема 10. Соціологічний супровід виборчих кампаній

Соціологічні дослідження у довиборчий період. Соціологічні дослідження під час виборчих кампаній. Експертне опитування, масове опитування, експрес-опитування, фокус-групи, глибинні інтерв'ю, push-poll, exit-poll та ін. Соціологічні дослідження у поствиборчий період.

Види та типи виборчих кампаній. Основні риси виборчої кампанії та основні види виборчих кампаній (за масштабом: загальнонаціональні, регіональні, локальні; за часом проведення: довготривалі, короткотривалі, ситуативні (скорочені); за законодавством: чергові, позачергові та перевибори тощо). Технологізація виборчих кампаній. Етапи виборчих кампаній: підготовчий (рекогносцировка, підбір команди, проведення фундаментального соціологічного дослідження, аналіз наявних ресурсів, підбір кандидата та його довірених осіб, верифікація опонентів, створення «паспорта регіону» та ін.), «війна у траншеях» (формування необхідно образу політичної сили/кандидата в ЗМІ та масовій свідомості, проведення push-poll, створення необхідних PR-приводів та медіа-приводів, розробка стратегії агітаційної кампанії та ін.), «буря та натиск» - активна фаза кампанії (активна агітаційна кампанія, проведення корегуючих експрес-опитувань, розробка та розповсюдження «чорного» та «сірого» матеріалу (за необхідності), проведення зустрічей з виборцями тощо), «фінальний акорд» (передбачає проведення знакових заходів, що може якісно вплинути та хід виборчої кампанії та вплине на «невизначених»). Види та типи соціологічних досліджень у відповідності до етапів виборчої кампанії. Роль та місце соціолога у виборчому процесі.

3. Рекомендована література

Основна:

1. Артемов Г.П. Политическая социология: Учебное пособие / Г.П. Артемов. – М.: Логос, 2002. – 280 с.
2. Ахременко А.С. Структуры электорального пространства. – М.: Издательство «Социально-политическая мысль», 2007. – 320 с.
3. Бурдые П. Социология политики: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко / П.Бурдые. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
4. Вишняк О.І. Електоральна соціологія // Соціологія політики: Хрестоматія: У 2-х т. / Авт.-упоряд.: В.А.Полторац, О.В.Петров, А.В.Толстоухов / В.А.Полторац, О.В.Петров, А.В.Толстоухов. – К.: Вид-во Європейський університет, 2010. – Т.ІІ; Ч.І. – С. 39-66.
5. Гугнін Е.А. Топологічні характеристики електорального поля України. Дис... канд. соц. наук. / Класичний приватний університет / Е. А. Гугнін. – Запоріжжя, 2007. – 201 с.
6. Зубченко О. Електоральна культура як об'єкт соціологічного дослідження. Дис... канд. соц. наук. / Класичний приватний університет / О. Зубченко. – Запоріжжя, 2007. – 235 с.
7. Кобяков А.Г. Электоральная социология: Учеб. пособие для вузов. – М.: Дело, 2012. – 212 с.
8. Ковров В.Ф. Электоральная социология: учебное пособие. – Уфа: РИО БашГУ, 2005. – 187 с.
9. Максимов А.А. «Чистые» и «грязные» технологии выборов: Российский опыт / А.А. Максимов. – М.: Дело, 1999. – 448 с.
10. Масловский М.В. Социология политики: классические и современные теории. Учебное пособие. – М.: Новый учебник, 2004. – 368 с.
11. Методологические подходы политологического исследования и метатеоретические основы политической теории. Комментированное введение / Сост. Н.Конеген, К.Шуберт / Норберт Конеген, Клаус Шуберт. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 220 с.
12. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій / 2-е видання, доповнене / Н.В. Паніна. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – 320 с.
13. Паніотто В.І. Статистичний аналіз соціологічних даних / В.І. Паніотто, В.С. Максименко, Н.М. Харченко. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 270 с.
14. Петров О.В. Социологические избирательные технологии. – Днепропетровск: Арт-Пресс, 1998. – 164 с.
15. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / Редкол.: Ф.М. Рудич (голова та ін. / І.Ф.Курас, Ф.М.Рудич, Р.В.Балабан та ін. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 352 с.

16. Соціологія політики: Підручник: у 2-х частинах / За ред. В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухова / В.А. Полторак, О.В. Петров, А.В. Толстоухов. – К.: Вид-во Європейського університету, 2011. – Ч.1. – 399 с.; Ч.2. – 329 с.
17. Соціологія політики: Хрестоматія: У 2-х т. / Авт.-упоряд. В.А. Полторак, О.В. Петров, А.В. Толстоухов / В.А. Полторак, О.В. Петров, А.В. Толстоухов. – К.: Вид-во Європейського університету, 2010. – Т.І.; Ч.І. – 464 с.; Т.І.; Ч.ІІ. – 364 с.; Т.ІІ.; Ч.І. – 360 с.; Т.ІІ.; Ч.ІІ. – 310 с.
18. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія [Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А. та ін.]; за заг. ред. М.А. Лепського / В.І.Воловик, М.А.Лепський, Е.А.Гугнін та ін. – Запоріжжя, 2012. – 428 с.
19. Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги / В. Ворона, М. Шульга. – К.: Інститут соціології НАН України, 2012. – 660 с.
20. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования / В.А. Ядов. – М.: Академкнига, Добросвет, 2003. - 596 с.

Додаткова:

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Общ. ред. и предисл. П.С. Гуревича. / Р.Арон — М.: Издательская группа «Прогресс» — «Политика», 1992. — 608 с.
2. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
3. Белебега І.О. Українська еліта. – Харків: Видавництво журналу «Березіль», 1999. – 346 с.
4. Большой толковый социологический словарь (Collins). В 2-х томах. Пер. с англ. / Д. Джери, Дж. Джери - М.: АСТ, Вече, 1999; Т.1 – 544 с., Т.2 – 528 с.
5. Борисов И., Заславский С. Партии на выборах. - М.: Европа, 2007. - 128 с.
6. Волков Ю.Г. Социология: Учебник. / Ю.Г. Волков, И.В. Мостовая - М.: Гардарики, 2001. – 432 с.
7. Головаха Є.І. Суспільство, що трансформується: досвід соціологічного моніторингу в Україні. / Є.І. Головаха — К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 1997. — 154 с.
8. Громов И.А. Западная теоретическая социология. / И.А. Громов, А.Ю. Мацкевич, В.А. Семенов - СПб., 1996. – 286 с.
9. Гугнін Е.А. Генеза поняття «habitus» у соціології // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. – Київ – Запоріжжя – Одеса, 2008. – Випуск 37. – С. 90-94.
10. Гугнін Э.А. Особенности партийного строительства в процессе интеграции политического пространства Украины // Нова парадигма. Альманах наукових праць. – Київ, 2007. – Випуск 65 (частина II). – С. 178-184.
11. Гугнін Э.А. Особенности становления политических субэлит в Украине // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. У 2-х т. Т.2. – Харків, 2006. – С. 109–112.
12. Гугнін Э.А. Особенности конструирования и функционирования социальных полей // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. – Київ – Запоріжжя – Одеса, 2002 а. – Випуск 16. – С. 46–50.
13. Гугнін Е.А., Пенькова Н.Ю. Політичні локуси: нетрадиційний підхід до аналізу політичного простору // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи» – Харків, 2010. – Випуск № 26. – С. 95-99.
14. Доган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология. М., 1994. – 281 с.
15. Зельницький А., Удовенко П. Політичні партії і вибори. – К.: ІУЕП «Гарант квалі». – ФКП «НДІСЕП» ВПЦ «Тираж», 2003. – 600 с.
16. Зоткин А.А. «Львы» и «лисы» украинской политики. О властвующей элите / А.А. Зоткин. – К.: Наукова думка, 2010. – 344 с.
17. Історія вітчизняних теорій і вчень: навчально-методичний посібник / Укладач Білецький В.В. – Донецьк: ДонДДУ, УКЦентр, НТШ / В.В. Білецький - Донецьк, 2007. - 136 с.
18. Качанов Ю.Л. Политическая топология: структурирование политической деятельности. – М.: Ad Marginem, 1995. – 224 с.

19. Кочубей Л.О. Виборчі технології: Політологічний аналіз на прикладі виборів до парламенту сучасної України / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: Юридична думка, 2006. – 280 с.
20. Липсет С., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания // Политическая наука. – 2004. - № 4. – С. 45-53.
21. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. і випр. / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков. – К.: МАУП, 2004. – 464 с.
22. Общественное мнение и массовые опросы / Под ред. Н.В. Паниной и Е.И. Головахи, 3-е изд., дополненное. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2012. – 96 с.
23. Пилипенко В.Є., Привалов Ю.О., Николаєвський В.М. Владна еліта у контексті суспільного розвитку. – К.: ПЦ «Філіант», 2008. – 158 с.
24. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття. Навчальний посібник. / О.І. Погорілий — К.: Либідь, 1996. — 224 с.
25. Политическая конфликтология: Учебное пособие/ Под ред. С.Ланцова / С.А. Ланцов, И.С. Ланцова, В.А. Ачкасова и др. – СПб.: Питер, 2008. – 319 с.
26. Полторак В.А. Політичний маркетинг: сутність, функції, проблеми використання: монографія / В.А. Полторак та ін. / за ред. В.А. Полторака. – Д.: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля, 2010. – 152 с.
27. Проблеми української політики: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2010. – 410 с.
28. Радченко О.В. Влада і вибори: інституційна взаємодія в демократичному суспільстві. – Х.: Видавництво ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – 244 с.
29. Рябов С.Г. Політичні вибори: Навчальний посібник. / С.Г. Рябов – К.: Тандем, 1998. – 96 с.
30. Соціологічна думка в Україні: Навч. посібник / М.В.Захарченко, В.Ф. Бурлачук, М.О.Молчанова та ін. - К.: Заповіт, 1996. - 424с.
31. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін; Під заг. ред. В.І.Воловича / В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко - К.: Укр. центр. духовн. культури, 1998. - 736 с.
32. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка / В.Г. Городяненко - К.: Видавничий центр «Академія», 2003. - 560 с.
33. Фаер С.А. Приемы, стратегии и тактики предвыборной борьбы: PR-секреты общественных отношений. «Ловушки» в конкурентной борьбе. Механизмы политической карьеры. – СПб.: Издательство «Стольный град», 1998. – 312 с.
34. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-те вид., перероб. та доп. / Н.Й. Черниш – К.: Знання, 2009. – 468 с.
35. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / Пер. с польск. С.М. Червонной. / П. Штомпка - М.: Логос, 2005. - 664 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Іспит

5. Засоби діагностики успішності навчання

Питання і завдання поточного та підсумкового контролю; питання до іспиту; практичні роботи в межах окремих тем; завдання самостійної роботи студента; завдання індивідуальної роботи студента.